

Bir Tereddüdün Romanı'na Metinlerarasılık Bağlamında Peyami Safa'nın Hayatı ve Eserleri Üzerinden Bakmak

Cemile KAYGISIZ

Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, İzmir

*Sorumlu Yazar

cemilekaygisiz@gmail.com

ÖZET

Hiçbir eser yazarından ve yazıldığı toplumdan bağımsız düşünülemez. Peyami Safa'nın yaşadığı devir hem Türkiye hem dünya için bir dönemin yaşandığı zamanlardır. Asıl ününü romancılığı ile elde eden yazar ilk romanından itibaren yaşadığı devirde sorgulanan şüphe, tereddüt, gayeden nefret, yalnızlık, korku, vb. konuları işlemiş ve bireyselden evrensele ulaşmayı amaçlamıştır.

Peyami Safa "romanın temeli hayattır" ilkesini savunmuş ve roman tekniğini bunun üzerine temellendirmiştir. Romanlarında hayatı örnek alan yazar, romanın hayattan farkını, kronolojik zaman takip etmeyişi olarak belirlemiştir. Benimsediği ilkeye romanlarında can veren yazar eserlerinde kendi hayatına, gözlem ve tecrübelerine değişen seviyelerde yer vermiştir. Böylece yazar eserleri ile hayatı arasında zengin bir metinlerarasılık oluşturmuştur.

Metinlerarasılık *Bir Tereddüdün Romanı*'nda açık olarak *alıntı* ve *gönderge*; kapalı olarak *anıştırma* ve *gizli alıntı* olarak mevcuttur. Zaman zaman bu kavramların birbiri içine geçtiği ve tam olarak ayrıştırılmadığı görülür. Romanlar arasındaki metinlerarasılık kahramanların birbirini anıştırması, benzer mekânların kullanılması, aynı ya da benzer cümlelerin tekrarlanması şeklinde oluşturulurken, yazarın kendi hayatı ile ilişkisi kahramanlarından birini kendisinin sözcüsü seçmesi şeklinde olmuştur. *Bir Tereddüdün Romanı*'ndaki kahraman ve Peyami Safa'nın ortak özelliklerini yalnızlıkları, hastalıkları, sefahat düşkünlükleri, yazarlıkları, gazetede çalışmaları vb. olarak sıralamak mümkündür. Romanda kullanılan ve alıntı özelliğine sahip olduğu için metinlerarası ile ilişkilendirebileceğimiz bir kavramda *içanlatı*dır. Yazar romanın kurgusunu iki içanlatı üzerine temellendirmiştir.

Bu bildiride *Bir Tereddüdün Romanı* ile Peyami Safa'nın hayatı ve eserleri arasındaki ilişki metinlerarasılık bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, roman, metinlerarasılık

ABSTRACT

Any work can be considered apart from its writer and the society in which the work was published. The period in which Peyami Safa lived was the beginning of a turning point for both Turkey and the world. The writer who gained popularity under his novelist title, discussed the subjects, questioned in his period, such as suspicion, hesitation, hatred of aim, solidarity, fear and aimed to reach from individual to universal.

Peyami Safa supported the principle of "life is basic of the novel" and grounded novel technique on this. Writer, generally used to take life as not following time chronologically. The writer who make alive the principle he adopted, include his own life, observations and experiences at differents levels to his works. Thus, the writer formed a profound intertextuality between his life and works. Intertextuality exist as citation and reference openly, and as allusion and hidden citation equivocally. From time to time, it is seen that these concepts intertangle and not understood so well. Whilst, intertextuality in the novels is formed as allusion of protagonists, usage of similar places and repetititon of the same or similar sentences, writer's relationship with his own life is formed as selection of one of the protagonists as his spokesman. It is possible to range the common features of the protagonist and Peyami Safa in *Bir Tereddüdün Romanı* as their solidarity, illnesses, dionysiac types, authorship, newspaper studies and etc. Intrinsic narration is another concept which can be related with intertextuality due to its usage in novels and citation feature. The writer grounded the fiction of the novel on two intrinsic narrations.

In this leaflet, the relationship between Peyami Safa's life and his Works with *Bir Terteddüdün Romanı* will be dealt with in the concept of Intertextuality.

Key Words: Peyami Safa, novel, Intertextuality

Türk edebiyatının en üretken yazarlarından olan Peyami Safa birçok farklı edebî türde eser kaleme almıştır. Hikâyeci, romancı ve gazeteci olan yazarın en başarılı olduğu alan şüphesiz ki romancılığı olmuştur.

Peyami Safa genel planda "romanın temeli hayattır" ilkesini savunan bir romancıdır. Onun teknik anlayışını yönlendiren bu ilkedir. Yazar, romanlarının dünyasını kurarken, hayatı örnek almış, hayatın düzenine, akışına dikkat etmiştir, ancak hayatla romanın yapılarının farklı

olduğu üzerinde durmuş, romanın hayatın kronolojisini takip etmemesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Romanlarında hayatı örnek alan yazar, romanın hayattan farkını, kronolojik zaman takip etmeyişi olarak göstermiştir. Yazarın üzerinde önemle durduğu bir ilke de "romanda bütün tipler romancının kendisinden başka kimseler değildirler" olmuştur. Bundan hareketle yazar, eserlerinde kendi hayatına, gözlem ve tecrübelerine değişen seviyelerde yer vermiştir.(Tekin 1990: 5-15) Yazarı bir ışık kaynağı olarak düşünürsek, yazarın

kaleme aldığı eserler nesnelere üzerinde farklı şekillere bürünen ışık hüzmeleridir. Yazar - eser arasında var olan ilişkinin bir benzeri eser – eser arasında da vardır. Bu durum “metinlerarasılık” kavramını ortaya çıkarır.

Metinlerarasılık “iki ya da daha fazla metin arasındaki ortakbirliklilik ilişkisi, yani, biçimsel olarak ve çoğu zaman, bir metnin başka bir metindeki somut varlığı” olarak tanımlanmıştır.(Aktulum 1999: 93)

Peyami Safa'nın romanlarına bakıldığında eserlerin kendi aralarında çok fazla metinlerarasılık barındırdığı görülür. Metinlerarasılık sadece romanlar arasında değildir. Yazarın kendi hayatından da belirgin şekilde izler taşıyan eserler de vardır. Bu iki durumun kesişim noktasını *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* kabul etmek mümkündür. Metinlerarasılık Peyami Safa'da açık olarak alıntı ve gönderge; kapalı olarak anıştırma ve gizli alıntı olarak mevcuttur. Zaman zaman bu kavramların birbiri içine geçtiği ve tam olarak ayrılmadığı görülür.

Alıntı

Jacobson, alıntıyı “bir sözce içinde sözce, bir ileti içinde ileti bir sözce üzerine sözce” olarak tanımlar. “Bu tür dış sözler söylemlerimizde geniş yer tutar. Başkalarını alıntılarız, geçmişte kendimize ait sözlerimizi alıntılarız, kimi deneyimlerimizi böylelikle öz alıntılar biçiminde sunarız.”(Aktulum 1999: 94) Bu tanımdan yola çıkarak *Bir Tereddüdün Romanı*'nda alıntının yoğun bir şekilde kullanıldığını görürüz. Romanın genelinde en büyük yekûna sahip olan metinlerarasılıktır.

Alıntılanan bölümler aracılığıyla metindeki konu, anlam açıklanır, detaylandırılır. *Bir Tereddüdün Romanı*'nda yazar kurgu içinde kurguyla anlamı kuvvetlendirmiş, açıklamasına katkıda bulunmuştur. Romanda şüphe, tereddüt, gayeden nefret, bohem hayat konuları işlenirken içkurguyla bu tezler desteklenir. Mualla'nın okumak için tereddüt ettiği kitapla başlayan romanda Mualla'nın muharririn evlenme teklifi için kararsızlığı içkurgudaki *Bir Adamın Hayatı* romanı muharririn hayatı olduğunu öğrenmesiyle güçlenir ve tereddüt derecesi artar.

Alıntı açık bir metinlerarasılıktır. Bu açıklık araçların kullanılması ile sağlanır. Romanın önemli bir kısmı araçlarla işaretlenmiştir. Romandaki alıntıları iki grupta incelemek mümkündür. Birincisi başka bir yazarın yapıtıdır, diğeri yazarın kendi yapıtlarından “öz alıntılar”dır. “Öz alıntı” içanlatı kısmında da değineceğimiz alıntılarla ve yazarın diğer romanlarından yapılan alıntılardır. Birinci sırayı içanlatılar, ikinci sırayı diğer eserlerden alıntılar ve üçüncü sırayı da başka yazarlardan alıntılar oluşturur. Söz konusu romanın temelinde *Bir Adamın Hayatı* adlı roman yerleştirilmiştir. Eserin 1. ve 3. bölümlerinde gerçek ve kurgu iç içe geçmiş şekilde verilmiştir. 1. ve 3. bölümlerde yazar otobiyografik anlatım kullanır. Buralar alıntıdır ama romana dahil edilen içanlatıdır, aynı zamanda yazar otobiyografik roman yazmıştır. Kurguda böyle bir romanın varlığından söz edildiği için roman var kabul edilirse bu alıntı olur. Ancak gerçekte böyle bir roman yoktur.

Romanın iki içanlatının üzerine temellendirildiği görülür. Alıntının yapıldığı bir diğer eser gene bir içanlatı olan *Çıplakları Giydirmek*'tir. Vildan'ın uzunca bir bölümü okuması, isterik anlarında ezberindeki bölümleri okuması kurgusuyla alıntıya yer verilmiştir. Romanın iki içanlatı üzerine temellendirilmesi yanında *Çıplakları Giydirmek*'te

alıntı özelliklerinin daha baskın olduğunu görürüz. Piyesin kahramanları ile roman kahramanları arasında benzerlik kuruluyor. *Çıplakları Giydirmek* romanın bir parçası oluyor.

Üçüncü sırada başka yazarlardan alıntılar yapılmıştır. Gazali'den ve Ömer Hayyam'dan birer beyit alıntılanmıştır.

Gönderge

Bir diğer açık metinlerarası biçim olan gönderge ise, yapıtın başlığı ya da yazarın adını anmakla yetinir. Gönderge, bir metinden alıntı yapmadan okuru doğrudan bir metne gönderir. Romanda yazar Descartes, Shakespeare, Pierre Loti, Andre Gide, Oscar Wilde, Wagner, Barres, Arşövek, Murger, Freud, Napoleon, Karl Max ve Werther'den bahseder. Ayrıca Pierre Loti'nin Desenchante, Shakespeare'nin Hamlet'ine ve Wagner'in Trista'sına işaret eder. Adı geçen aydınlar ülkelerin buhranlı dönemlerinde halk için yönlendirici olmuşlardır.

Anıştırma

Anıştırma, bir sözcüğün alıntılanması ya da bir başka yapıtın, kimliği söylenmeden ya da açıkça bildirilmeden anılmasıdır. Birçok romancı gibi Peyami Safa'da, eserlerinde kendi hayatına, kendi gözlem ve tecrübelerine değışen seviyelerde yer vermiştir. Romancı eserlerinde ne kadar objektif olursa olsun, bütün kahramanları yine kendisidir. Peyami Safa'nın şekil ve şahsiyet verdiği kişiler, değışen derecelerde kendisine bağlıdır. Özellikle aydın tipler...

Bir Tereddüdün Romanı'nda yazarın hayatından yapılan anıştırmaları tespit ettiğimiz konular üzerinde şöyle göstermek mümkündür:

Yalnızlık: “Bütün hayatında yalnız kalmıştı. Yalnızlığın korkunç yüzünü tadıyordu.” (Safa 1997: 19)

Hastalık: “Her kitabında hastalıktan biraz bahis vardır.” (Safa 1997: 23)

“Romanlarınızda bahsi geçen ne kadar hastalık varsa hepsini çekmiş gibisiniz.” (Safa 1997: 113)

Sefahat: “- Muharrir bir sefahat gecesinin sabahını mı anlatıyor?

- Evet.

- Kendi hayatı olacak.” (Safa 1997: 30)

Gazete: “O gün mektubu yazıhanemin önünde unutmuşum. Ertesi gün –çarşamba- gazeteye geldiği vakit....” (Safa 1997: 144)

“Beni telefonla gazetede buldu.” (Safa 1997: 157)

Yazarlığı: “ “Sağken Ölüm” isminde on sene evvel bir hikâye yazmışım, orada da bu korku var.”

“Kitap rafının üst sırasında, Hamlet müellifinin bütün kitapları. Alt sırada da benimkiler”. (Safa 1997: 161)

“Shakespeare hazretlerine zaafımı bilen” (Safa 1997: 161)

“Birçok defalar yazdın sen. İnsanda yaşamak hırsıyla beraber her an ölmek hırsı da var.” (Safa 1997: 166)

“Benim hayatımı ve ruhi keşmekeşlerimi ve yazan, serseriliklerimi yazan bu kitap karşısında o ve sen beni ayrı ayrı telakki ediyorsunuz.” (Safa 1997: 173)

“Hemen bütün kitaplarım yalnız bu cümleyi izah etmek içindir.” (Safa 1997: 177)

Anıştırmada bir-iki sözcük ya da tümce başka bir metni öne çıkartmaya yeter. Metinlerarasında var olan ilişkiyi ortaya çıkarmak okura düşer. Vildan'ın söylediği senin bütün kadınların bana benzer cümlesi yazarın diğer romanları okunduğunda Vildan'ın *Bir Akşamı*'da Meliha'ya, *Şimşek*'te

Pervin'e ve *Sözde Kızlar*'daki Belma'ya benzediği anlaşılır.

Yazar aynı bölümde bazen iki anıştırmayı birden verebilir. İntiharın söz konusu edildiği bu bölümde Vildan hem yazarın diğer kadın kahramanlarını hem de *Çıplakları Giydirmek* oyunundaki Erzilya'yı anıştırır. Ancak anıştırma ve gönderge arasındaki yakınlık eserin adı verilmesi dolayısıyla göndergeye de dahil edilebilir.

Romanda kişi ve olay anıştırmalarının yanında mekan anıştırması da mevcuttur. Romanın dördüncü bölümünde Vildan ve Muharrir'in lokantadan ayrıldıktan sonra, Muharrir'in girdiği dükkân onun hakikatte gittiği bir yerdir.

İçerinin kullanıldığı bu bölümde yazar tarafından hem roman içindeki önceki bölüme hem de gerçeğe anıştırma vardır. Mualla'nın okuduğu *Bir Adamın Hayatı* adlı romanda anlatılan kısımlar Vildan ile Muharrir'in konuşmasında tekrar mevzubahis edilir. Aynı durum içanlatı olan romanda kahramanın kaldığı otele de yapılır. Bu otel Tepebaşı'ndadır. Anlatılanlar başka bir yerde cereyan etmez, anlatılanlar hakikattir.

Hürriyet Tepesi hem içanlatıda geçer hem de asıl anlatıda. Vildan ve Muharrir'in beraber gezdiği bir yoldur.

"Zaten bütün hayatım böyle garitabiî tesadüflerle dolu." (Safa 1997: 138)

Romanın temel kişisi olan ve tereddütleri ile romana yön veren Vildan romandaki muharririn, dikkatli bir okuyucusudur. Kurgu içinde yazarın Vildan'a söylediği cümleler yazarın romanları arasında var olan metinlerarasılığı güçlendirir. Vildan'ın muharrire söylediği "senin bütün kadınların bana benziyorlar" cümlesi yukarıda da bahsettiğimiz gibi *Bir Akşamdı*, *Sözde Kızlar* ve *Şimşek*'i anıştırırken; gene Vildan'ın "Senin bir kitabında genç bir kız İzmit'ten kaçar, babası ölür." sözü *Bir Akşamdı*'yı anıştırır.

Gizli Alıntı

Gizli alıntı, bir sözcenin ayraçlar ya da italik yazı kullanılmadan, sözcenin getirdiği yapıt ya da yazarın adı belirtilmeden yapılan alıntıdır. (Aktulum 1999: 103) Edebî anlamda çok doğru karşılanmayan bu davranış Peyami Safa'da kendi eserleri arasında olduğu için bir sıkıntı oluşturmaz.

Bir Tereddüdün Romanı'nda beş kez tekrar edilen "Evleniniz çocuğum, benim yaşında yalnız yaşamının ne olduğunu bilemezsiniz." cümlesinde işlenen yalnızlık konusu gene aynı romanda "Evlenmek insanı yalnızlıktan kurtarmaz, belki daha müthiş bir yalnızlığa iter" denilerek üzerinde durulur. Bu düşünce *Bir Akşamdı* romanında "... evlenmek insanın kendi kendisiyle ikileşmesini meneder, büsbütün yalnız bırakır." denilerek anıştırma yapılmıştır. Mevzubahis romanda geçen şu cümle de otobiyografik bir roman olan *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'ndan alınmıştır:

"Evvvela müphem bir sancının etler arasında yürüyen gizli nefesi halinde bu hastalık, onun ince tenli, narin kemikli, pembe ve körpe vücuduna dadandığı zaman, kendisi yedi yaşında var yoktu." (Safa 1997: 106)

Anlatı İçinde Anlatı-İçanlatı

Yeni Romancıların olduğu kadar modern ve klasik yazarların yapıtlarında da sıklıkla kullanılan ve çoğu zaman yine bir alıntı özelliğine sahip olduğu için metinlerarası ile ilişkilendirebileceğimiz "anlatı içinde anlatı", "öykü" içinde "öykü", ya da "içanlatı", "içöykü" açıklıkla ilk kez *Journal*'inde Andre Gide söz etmiştir. (Aktulum 1999: 158)

Bizim edebiyatımızda da kullanılan içanlatının en güzel örneklerinden birisi Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Han Duvarları* adlı şiirinde yer alır. Diğer bir örnek de Sabahattin Ali'nin *Hasan Boğuldu* hikâyesinde görmemiz mümkündür. Yazarın başından geçenleri anlattığı bölüm asıl anlatılmak istenen için çerçeve teşkil eder. Yazar ve Hacer'in diyalogu ile aktarılan Emine ve Hasan'ın kavuşamayışı hikâye içinde bir içanlatıdır. Sabahattin Ali eserine bir halk hikâyesini almakla yetinmemiş Emine'ye ait olduğu söylenen koşmayı da almıştır. (Kaplan 2005: 135-139)

Bir Tereddüdün Romanı'nda da içanlatı mevcuttur. Dört bölümden oluşan, ilk üç bölümü Mualla- Muharrir, son bölümü Vildan- Muharrir ekseninde gelişen romanda ilişkiler aynı atmosfer altında başlamakta, benzer bir şekilde gelişmekte ve müspet bir sonuca bağlanmadan sona ermektedir. Her iki ilişkinin başlamasında "kitap" unsuru rol oynar. Muharrir'e ait olan "*Bir Adamın Hayatı*" adlı eser, Mualla- Muharrir ilişkisinin, Vildan'ın İtalyan yazarı Pirandello'dan tercüme ettiği *Çıplakları Giydirmek* adlı piyes de Vildan- Muharrir ilişkisinin başlamasına zemin hazırlar. İçanlatıları inceleyecek olursak:

Bir Adamın Hayatı

Mualla- Muharrir ilişkisi Mualla'nın *Bir Adamın Hayatı* adlı eseri okumasıyla başlar. Genellikle "romandan ziyade meşhur adamların hayat hikâyelerini anlatan hakiki eserler" okumayı seven Mualla biyografik türden olan bu romana alışamaz. Romanın ilerleyen bölümlerinde *Bir Adamın Hayatı*'nda anlatılan kişinin yazarın kendisi olduğunu öğrenen Mualla muharririn evlenme teklifini kabule tereddütle yaklaşır. İçanlatı olan *Bir Adamın Hayatı* adlı roman, romanda da ifade edildiği gibi yazarın kendisini anlatır. Yani yazarı anıştırır. Biyografik bir romandır. Peyami Safa'nın *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* adını verdiği otobiyografik bir romanı mevcuttur. İçanlatı mevkiindeki roman yazarın başka bir romanını anıştırır. 'Kurgu içinde kurgu' şeklinde kurgulanan romanda *Bir Adamın Hayatı*'ndaki kahraman muharrirdir. *Bir Tereddüdün Romanı*'ndaki muharrir de Peyami Safa'dır.

Romanda yer alan içanlatı ile kesişen anıştırmayı şöyle göstermek mümkündür:

Bir Adamın Hayatı > Bir Tereddüdün Romanı > Gerçek Hayat

Bir Adam > Muharrir > Peyami Safa
İç içe geçmiş kurguların kullanıldığı *Bir Tereddüdün Romanı*'nda "Kaderimi yapan benim; fakat beni yaratan bir ben daha var ve birbirlerine bağlanarak namütenahiye doğru giden bir ben silsilesi içindeyiz." diyen yazar yaptığının farkındadır ve bunu dile getirir.

Bir adamın sefahet gecesinin ardından yaşadıklarının anlatıldığı içanlatı (oto)biyografik olarak muharriri anlattığı için içerisine sokulduğu anlatıyı yansıtır. İçanlatı da anlatılan birinci öyküye koşut olarak metinde yer verilen ikinci metin ilk öyküyü yineler. Sonuçta yeni bir metne sokulan bir başka metin yeni metnin aynadaki bir yansıması olur.

Dört bölümden müteşekkil romanda ilk üç bölüm Mualla- Muharrir ilişkisi üzerine kuruludur. 1. ve 3. bölümlerde Mualla'nın okumakta olduğu, Muharrir'in yazdığı *Bir Adamın Hayatı* romanı anlatılır.

Bu bölümde dikkat çeken bir nokta daha vardır ki bu içanlatının içinde bir içanlatı daha vardır. *Kaldırım Çocukları* başlıklı bir yazıdır bu.

Çıplakları Giydirmek

Romana yön veren Vildan-Muharrir ilişkisinin başlamasına sebebiyet veren Vildan'ın İtalyanca'dan çevirdiği Pirandella'nın *Çıplakları Giydirmek* adlı oyunudur. Romanında en geniş yeri kaplayan dördüncü bölümde geriye dönüşlerle anlatılan bu oyundan Vildan ve Muharrir bahsederler. Eseri tercüme eden Vildan oyundan farklı zamanlarda bazı bölümleri okur. Bir defada oyunu temsil etmiştir. Zaman zaman ezberden cümleler söyler. Vildan'ın okuduğu bölümler bir alıntıdır ancak, aynı zamanda bir içanlatıdır da.

KAYNAKÇA

- Aktulum, Kubilây (1999), *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Ajans.
- Kaplan, Mehmet (2005), *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Kaplan, Mehmet (2008), *Şiir Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Safa, Peyami (1997), *Bir Tereddüdün Romanı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Safa, Peyami (1989), *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Safa, Peyami (1989), *Biz İnsanlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Tekin, Mehmet (1990), *Peyami Safa'nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma*, Konya